

Tjocka kroppar och smala platser

- om överviktiga personers erfarenheter av att vistas i offentliga rum

Jens Bengtsson

ETN K01 HT 07

Etnologiska institutionen

Lunds Universitet

Handledare: Fredrik Nilsson

Innehåll

Inledning	3
Bakgrund.....	3
Syfte.....	3
Metod och material.....	4
Teoretiska utgångspunkter.....	7
Tidigare forskning.....	9
Disposition.....	10
Den synliga fetman i det offentliga rummet	11
Fetman blir vår fiende.....	11
Makten i rummet.....	12
Smutsiga kroppar.....	14
Mellan fyra säkra väggar?.....	16
Normalisering av den offentliga fetman	19
Överviktig är lika med olycklig.....	19
Att synas eller inte synas.....	19
Trånga stolar.....	21
Revolterande kroppar	23
Assimilation eller liberation.....	23
Med språket som verktyg.....	24
Den avdramatiserande humorn.....	25
Rosa trikåer och tajta tröjor.....	26
Sammanfattning	29
Avslutande reflexioner	30
Käll och litteraturförteckning	31

Inledning

Bakgrund

I Lasse Hallströms film *Whats eating Gilbert Grape?* (1993) möter vi den kraftigt överviktiga Momma som inte lämnat hemmet på sju år. Hela hennes tillvaro är organiserad efter ett liv i soffan framför tvn. Under familjens måltider bärs matsalsbordet fram för Mommas skull, likaså har soffan blivit hennes säng. Momma tycks vara bunden till detta rum och till det hon kan göra framför tvn, vilket inte minst illustreras av hennes svårigheter att sova om inte tvn står på. Under ett tillfälle, när hennes utvecklingsstörde son Arnie arresterats efter att ha klättrat upp i stadens vattentorn, lämnar Momma huset. När Momma lyckats få polischefen att släppa Arnie väntar en obehaglig överraskning utanför. Ryktet om hennes besök i staden har skrapat ihop en folksamling vars blickar inte går att ta miste på. De stirrar, skrattar, kommenterar och tar t.o.m. kort när Momma tillsammans med Arnie går ut från polisstationen. Tillbaka i huset igen, drar Momma lärdomar av besöket i staden. Samhällets bild av hennes kropp gör hon till sin egen. Hon bestämmer sig för att inte vara med på Arnies födelsedagskalas som hon sett fram emot så länge. Istället för att vara med ute och fira betraktar hon kalaset inifrån huset, bakom en gardin. Momma erfarenhet blir att hon inte ska synas, t.o.m. i en så privat tillställning som sonens födelsedagskalas blir hennes synlighet omöjlig. Hon tycks ha lärt sig samhällets spelregler och rättar sig efter dem.

Syfte

Filmen väcker flera viktiga frågor om de överviktigas situation i dagens samhälle. Med tanke på att Mommas kropp blir problematisk först när hon lämnar den privata sfären, kan man fråga sig om det finns plats för fetman i det offentliga rummet och vad det i så fall innebär att ha en överviktig kropp i detta rum.

Det övergripande syftet med den här uppsatsen är att problematisera betydelsen av att ha en överviktig kropp i det offentliga rummet. Jag vill undersöka vilka erfarenheter några överviktiga personer har av att röra sig i denna miljö. Vad finns det för föreställningar hos dessa personer om den överviktiga kroppen i det offentliga rummet? Vad får man göra? Får man synas som överviktig? Slutligen vill jag också undersöka hur de förhåller sig till dessa föreställningar? Vilka olika taktiker använder man för att förhandla med föreställningarna om den överviktiga kroppen i det offentliga rummet?

Metod och material

Hur vinner man kunskap om en persons erfarenheter av att vara i ett rum? Våra erfarenheter bygger på de omedelbara upplevelserna i det offentliga rummet vilka sjunkit in i medvetandet och gjorts begripliga. Dessa upplevelser kan ofta te sig så subjektiva, abstrakta eller kanske så känsliga att de är svåra att sätta fingret på, än mindre formulera i ord. Att ha en överviktig kropp i det offentliga rummet innebär oftast att man blir den andre, den avvikande kroppen gentemot vilken de normala kropparna kan avgränsas och bekräftas (jmf Listerborn 2007:22). Det är på samma gång lätt och svårt att föreställa sig hur det känns att utsättas för kommentarer och blickar riktade mot den egna kroppen. Vi har alla i varierande grad erfarenheter av att vara den andre, den som inte passar in samtidigt som man som forskare måste upprätta en analytisk distans till fältet. Å ena sidan måste man föreställa sig vad det innebär att ha en överviktig kropp, å andra sidan sätta in dessa upplevelser i ett analytiskt sammanhang. Att använda andras upplevelser som källmaterial blir därmed en vansklig balansgång mellan olika subjekt (Ehn&Klein 1999:36ff). Informantens upplevelser ska översättas till erfarenheter vilket i sin tur ska bli mina erfarenheter och sedermera mynna ut i en färdig text. Detta innebär att det egentligen inte är erfarenheterna jag undersöker utan informanternas berättelser om samma erfarenheter. Materialet är ett resultat av en dialog mellan informant och forskare men i den färdiga texten gör sig ofta forskaren till talesman för informantens erfarenheter, som om de vore en och samma berättelse (ibid). I det sammanhanget är det viktigt att reflektera över hur materialet skapats. Genom att beskriva fältarbetets sociala sammanhang lämnas dörren öppen, för såväl framtida läsare som för en själv som författare, att reflektera över hur kunskapen producerats (Öhlander 1999:12ff).

Det faller sig naturligt att materialet till den här uppsatsen huvudsakligen inhämtats i intervjuer med överviktiga personer. Intervjumetodens företräden är framförallt att den ger en inblick i människors inre världar, deras föreställningar, berättelser och normer på ett sätt som vi inte skulle kunna få tillgång till genom att observera (Bersell 1993:26). Intervjuer är en kvalitativ metod som ger en viss typ av källmaterial, genom att koncentrera sig på ett fåtal informanter skapas ett djup i materialet. Valet av en kvalitativ metod framför en kvantitativ innebär samtidigt att bredden och representativiteten i materialet blir lidande. Det begränsade antalet informanter gör att man inte kan uttala sig om den överviktiga kroppen i allmänhet utan bara om enskilda människors erfarenhet av samma kropp. Å andra sidan har den kvalitativa metoden fördelar genom att man uppnår en större förståelse, det ges en möjlighet att "kliva in" i olika perspektiv vilket är desto svårare med

en kvantitativ metod. Materialmängden skulle helt enkelt bli för omfattande (Öhlander 1999:20f).

Under fältarbetets inledning gjordes dessutom ett par försök till deltagande observation. Min tanke var här att observationerna skulle kunna komplettera intervjumaterialet och visa på perspektiv på den överviktiga kroppen i det offentliga rummet som för informanterna framstod som alltför triviala. Detta visade sig dock vara lättare sagt än gjort, besöken på badhus, bussar och tåg resulterade i bästa fall i en bild som bekräftades av informanterna. Observationerna blev sporadiska och utfördes ofta utanför fältarbetet, när jag befann mig på resa eller när jag var ute i ett annat ärende. Snarare än att utgöra en egen källkategori blev observationerna en inspirationskälla till intervjuerna, med hjälp av dessa formulerade jag frågor men sällan några svar.

Även om tyngdpunkten i materialet legat på erfarenheten av en viss kropp har jag ägnat tid, om än begränsad, till att undersöka hur den överviktiga kroppen presenteras och gestaltas i andra sammanhang. Jag har då framförallt tittat på populärkulturellt material och undersökt hur den överviktiga kroppen framställs i förhållande till privata respektive offentliga rum.

Att jag använt mig av en kvalitativ metod innebär dock inte att urvalet av informanter samlats in slumpmässigt. Fetma är inte den enda aspekten på kroppen som påverkar oss i det offentliga rummet, även andra kategorier som kön, ålder, sexualitet och etnicitet måste räknas dit. Utifrån de kontakter jag fick med informanter har ålder och kön varit viktiga urvalskriterier för att skapa variation i materialet. Erfarenheterna av att vara överviktig kvinna i 50 årsåldern skiljer sig från de som en 20 åring har. Medan ålder tycks vara en betydelsebärande kategori för erfarenheter och upplevelser har det varit svårare att se hur kön spelar in i samma upplevelse. Män och kvinnor tenderade att ge en likartad bild av vad det innebär att vara överviktig i det offentliga rummet.

Sammanlagt har fyra intervjuer, fördelade jämnt mellan könen, genomförts. En av informanterna är betydligt yngre än de andra, Sara 20 år medan de tre andra Oskar, Majvor och Bengt är 40, 56 respektive 65 år. Bengt, som har ett starkt engagemang i Överviktigas riksförbund, utvecklades under fältarbetets gång till något av en nyckelinformant. Efter mina önsknings på informanter tipsade han mig om andra personer som jag skulle kunna intervjua. Mitt urval av informanter har med andra ord delvis styrts av Bengts kontaktnät vilket haft både för och nackdelar. För det första har det inneburit att jag kommit i kontakt med en kategori av människor som har vana av att synas och höras i debatten om fetma. På olika sätt har informanterna haft anknytning till förbundet

Överviktigas riksförbund, som arbetar för att förändra attityderna gentemot överviktiga (www.overvikt.se). Däremot har det varit svårare att hitta personer som upplever övervikten så problematisk att de väljer att isolera sig i det privata hemmet. Dessa erfarenheter har istället berättats i andra person av informanterna. Det har varit påtagligt hur många informanter trots mina försök att styra frågorna mot den egna kroppen, ofta gjorde sig till talesman för de överviktigas intressen. Intervjusituationen tycktes ibland utvecklas till en politisk arena där samhällets syn på fetma hamnade i fokus istället för de egna erfarenheterna i offentligheten. Dessa situationer påminde mig samtidigt om att offentligheten inte kan begränsas till att gälla fysiska rum som gator och torg utan även relationen mellan mig som utfrågare och hon/han som utfrågad måste förstås som en offentlighet. En plats där man med hjälp av språket förhandlar om den överviktiga kroppens rätt att vara och synas (Lebesco 2004).

Även om Bengts kontaktnät inneburit en begränsning i urval så har det framförallt varit till stor hjälp. De farhågor jag hyste i början av fältarbetet om att jag inte skulle hitta någon som ville ställa upp och låta sig intervjuas har inte besannats.

I uppsatsen har jag valt att genomgående använda begreppet övervikt som beskrivning på informanternas kroppar. Detta därför att den feta kroppen enligt de flesta av informanterna fortfarande är ett alltför negativt laddat begrepp, man väljer hellre att beskriva kroppen som överviktig trots att de medicinskt skulle klassas som fetma, dvs. BMI¹ över 30. (www.sbu.se)

De färdiga intervjuerna har transkriberats och analyserats. Den typen av transkription som jag använt mig av har syftat till att göra intervjuerna läsbara och begripliga. Av den anledningen har även den transkriberade texten redigerats något i uppsatsen. Sakinnehållet i intervjuerna har varit vägledande för transkriperingen. I de fall som intervjun störts av olika händelser eller när informantens berättelse bedömts som mindre relevant för uppsatsens syfte, har berättelsen sammanfattats med mina egna ord i transkriptionen. Transkriptionerna finns arkiverade på Folklivsarkivet i Lund. Informanterna uppträder i uppsatsen under fingerade namn.

1 BMI (body mass index) beräknas genom vikten (kg) dividerat med längden (m) i kvadrat. (www.sbu.se)

Teoretiska utgångspunkter

Vi har alla en kropp. Vare sig den är smal eller fet, lång eller kort, ljus eller mörk så påverkar den vilka erfarenheter vi gör och kan göra. Kroppen är inte bara ett redskap med vilken vi förverkligar vår tankar och idéer utan bär även på en materialitet, den rymmer muskler, fett och hår, den utsöndrar svett, urin och snor. Kroppen skulle kunna beskrivas som en situation, bärare på en rad olika förutsättningar, vilken är placerad inom andra situationer t.ex. ett offentligt rum (Listerborn 2007:24).

Hur ska man då undersöka den överviktiga kroppen som en situation placerad inom andra situationer? Ett sätt är att vända sig till erfarenheten och upplevelsen av att vara i det offentliga rummet. Fenomenologin är en bred kunskapsteori som förgrenar sig i en mängd olika riktningar. Gemensamt för det fenomenologiska perspektivet är emellertid att man sätter upplevelsen och medvetandet i centrum. Fokus ligger på hur vi upplever tingen snarare än vad de representerar eller är i sig själva. Den enda kunskapsvägen går genom vad subjektet erfar, hur objekten uppenbarar sig utanför subjektet kan vi aldrig vinna någon kunskap om (Listerborn 2007:53). För att förstå den överviktiga kroppen som en situation bland andra situationer vänder jag mig till subjektets upplevelser, till erfarenheten av att vara överviktig i det offentliga rummet. Det fenomenologiska perspektivet innebär även att kunskapen är situationsbunden. Föreställningar "händer", tar plats i det offentliga rummet genom att människor använder platsen och gör något med den. Om man vill förstå hur föreställningar och kulturer kommer till och reproduceras måste vi enligt fenomenologin vara på plats och utgå från aktörernas egna perspektiv (Frykman & Gilje 2003:7-49).

Det fenomenologiska perspektivet att kulturen "händer" genom aktörernas eller subjektens agerande, kan lätt ge det missvisande intryck av att det offentliga rummet är neutralt och befriat från maktförhållanden. I verkligheten kan man knappast tänka sig att det existerar en sådan demokratisk offentlighet eftersom det skulle vara svårt att interagera med andra subjekt utan att producera maktförhållanden. Det offentliga rummet är inte ett blankt papper utan snarare en arena där föremålen och platsen kontinuerligt ändrar betydelse och mening, betydelser som emellanåt stelnar till föreställningar om vad vi kan och inte kan göra i rummet. Dessa föreställningar kan beskrivas som det offentliga rummets diskurs, d.v.s. ett bestämt sätt att tala och förstå verkligheten som får konsekvenser för vad vi gör eller upplever att vi kan göra (Jorgensen & Phillips 2000:7ff).

Frågan är då vilka diskurser som berör den överviktiga kroppen i det offentliga rummet? Från studier i hur fetman framställs i media hävdar Jerry Mosher att "Invisibility is the

performativity most expected from fat.” (2001:171). Finns det en motsvarande förväntning på den överviktiga kroppen i det offentliga rummet, är det en kropp som inte ska synas, isoleras eller åtminstone imitera den normala kroppen?

På samma sätt som man kan kritisera det fenomenologiska perspektivet för att vara alltför fokuserat på subjektets möjlighet att forma det offentliga rummet kan man kritisera ett diskursivt perspektiv för att fångsla subjekten i offentlighetens föreställningar. Genom att bara fokusera på hur diskursen produceras och reproduceras ignorerar man de enskilda subjektens tolkning och möjlighet till motstånd. Makten över platsen blir enligt det perspektivet något som lokaliseras till ett centrum, den rådande diskursen blir enväldig och subjekten kan bara stå och titta på. En sådan centralisering av makten argumenterar bl.a. Bruno Latour mot. Latour menar att vi istället borde betrakta makten som en sammanfattning av kollektiva handlingar (1998:42). När omvärlden tillskriver makt till en enskild aktör, en diktator med till synes oinskränkt makt, vill Latour visa på att makten alltid är beroende av hur de enskilda människorna väljer att agera. I hans egen terminologi kan aktörerna antingen låta symbolen falla, förvanska den eller ignorera den. Den formella makten som diktatorn då åtnjuter blir därmed oväsentlig om vi vill undersöka hur makten fungerar i samhället. För att verkligen förstå makten måste vi lämna den diffusionistiska modellen i vilken den första länken i kedjan blir den viktigaste, till förmån för översättningsmodellen, där alla länkar blir lika viktiga för hur makten utövas. Diskursen är en del av denna kedja men den i sig kan inte förutse hur makten kommer utövas (Latour 1998:41-56).

I uppsatsen kommer jag använda mig av Latours maktperspektiv för att undersöka hur makten mot den överviktiga kroppen utövas men även hur den överviktiga kroppen utövar makt. Genom den fenomenologiska erfarenheten av att vara överviktig i offentligheten vill jag förstå hur denna makt kommer till uttryck. Fenomenologin fungerar inte bara som en teoretisk utgångspunkt utan även som en metod för att blottlägga diskursen om vilka kroppar som får vara och synas i offentligheten.

Tidigare forskning

Inom etnologin finns det gott om studier som behandlar det offentliga rummet som en plats där makt utövas och kommer till uttryck. För mitt eget arbete har denna forskning varit ett viktigt stöd dels som en överblick på olika teoretiska angreppssätt men kanske framförallt som en inspirationskälla. Elisabeth Högdahls avhandling *Göra gata* (2003) har varit ett av dessa fundament till mitt teoretiska perspektiv samtidigt som den visat på luckor och brister som jag kunnat utveckla i min uppsats. I Högdahls arbete är gatans liv och rörelse i fokus. Gatan skapas i en förhandling mellan platsens materialitet och människornas handlingar och rörelser men även som en förhandling mellan olika människor på platsen. Att röra sig på gator och torg innebär på ett eller annat sätt att man interagerar med andra människor genom rörelser, handlingar och berättelser samtidigt som man måste förhålla sig till platsens materiella utformning. Högdahl använder sig av Hannah Arendts begrepp *framträdelserum* för att beskriva en situation i vilken de olika aktörerna framträder inför varandra och skapar en gemensam överenskommelse om hur något är på en plats, vad man kan och inte får göra i det offentliga rummet. Aktörernas handlingar och berättelser blir förhandlingsredskap inom det maktspel som kontinuerligt pågår i offentligheten (Högdahl 2003:38ff).

Med det kroppsliga perspektiv jag vill utveckla i den här uppsatsen kan man konstatera att aktörernas rörelser och berättelser är handlingar som utförs av en kropp men själva kroppen är frånvarande i Högdahls analys av gatans förhandling. Jag vill visa på att även det kroppsliga i sig har betydelse för hur det offentliga rummet skapas. Vi framträder inför varandra, inte bara med hjälp av handlingar och berättelser utan även genom våra kroppar, vad de gör och hur de ser ut.

Att undersöka det offentliga rummet ur ett kroppsligt perspektiv är emellertid inget nytt angreppssätt. En av de mer framträdande geograferna inom detta område är Robyn Longhurst (2001) som i flera arbeten visat på hur olika kroppar konstrueras i offentligheten. Från den svenska forskningen har Carina Listerborns *Kroppen som situation* (2007) varit en viktig inspirationskälla och introducerat mig för många betydelsefulla teorier och perspektiv på kroppen i rummet.

Longhursts studier handlar om kroppsliga fenomen, hur svettningar, kräkningar, urin och blod som den traditionella manliga geografin värjt sig mot, har betydelse för hur vi organiserar rummet. Dessa kroppsliga vätskor konstrueras enligt Longhurst som äckliga och opassande i det offentliga rummets ordning. De är läckande kroppar som är i behov av någon form av kontroll eller begränsning i det offentliga rummet. Longhursts arbeten

väckte frågor om hur den överviktiga kroppen konstrueras i det offentliga rummet men även om en liknande begränsning eller reglering riktades mot överviktiga kroppar.

Bland den rika litteratur som finns om fetman ur ett kulturellt perspektiv har jag inspirerats av Susan Bordos *Unbearable weight* (1993) och Kathleen Lebescos *Revolting Bodies?* (2004). Bordos arbete problematiserar hur fetma och den överviktiga kroppen konstruerats såväl historiskt som idag. Hon blottlägger diskursen som omger fetma i dagens samhälle enligt vilken den överviktiga kroppen är oönskad, oestetisk och framförallt ohälsosam. Det är en bild som Lebesco fördjupar i *Revolting bodies?* samtidigt som hon pekar på subjektets möjlighet till motstånd. Samhällets föreställning om fetma överensstämmer inte alltid med hur de överviktiga själva ser på sina kroppar. Genom att använda språket som taktik mot samhällets stigmatiserande bild av fetman kan man mobilisera en möjlig överviktig identitet, menar Lebesco.

Disposition

Uppsatsen är indelad i tre kapitel. Det första kapitlet, *Den synliga fetman i det offentliga rummet* inleds med en översikt om hur den överviktiga kroppen uppfattats och konstruerats såväl historiskt som i dagens samhälle. Därefter undersöker jag hur det offentliga rummet kan förstås som ett maktfält och hur detta maktfält kan relateras till de erfarenheter som informanterna har av att vara i det offentliga.

I nästa kapitel *Normalisering av den offentliga fetman* fördjupas och konkretiseras frågeställningarna om det offentliga rummet som maktfält. Bl.a. problematiseras människors blickar och offentlighetens materialitet som ett sätt att normalisera den överviktiga kroppen.

I det sista kapitlet *Revolterande kroppar* utgår jag från de överviktigas subjektsposition och undersöker vilka taktiker de använder, antingen för att "passera" som en normal kropp eller utmana föreställningen om hur en kropp ska vara i det offentliga rummet.

Den synliga fetman i det offentliga rummet

Fetman blir vår fiende

Hur får en kropp se ut? Synen på den feta eller överviktiga kroppen har varierat under historiens gång. Beroende på det sociala sammanhanget har den varit en mer eller mindre önskvärd eller avskydd kropp. Idealet har inte bara varit knutet till tid utan även till klass, kön, etnicitet eller till religiositet. För fastande kristna under medeltiden riktades dieten inte som idag mot oönskade kilon på mage och höfter utan mot kroppen i sig. Genom fastandet föreställde man sig att man utvecklade det inre, andliga jaget (Bordo 1995:185ff).

Den estetiska kroppsideal som genomsyrar dagens västerländska samhälle kan spåras tillbaka till slutet av 1800-talet. Bland den framväxande borgerligheten symboliserade den manliga överviktiga kroppen framgång och rikedom medan aristokratin, som inte hade samma behov av att framhäva sin nyvunna rikedom, hade ett smalt kroppsideal. I takt med att överflödet av mat blev allt större i det västerländska samhället så försvann även övervikten som en symbolisk resurs. När flertalet av samhällets medlemmar kunde äta sig mätta så blev fetman inte längre något som utmärkte ett privilegerat fåtal. Följaktligen blev också den aristokratiska smala kroppen normbildande även för medelklassen och då först och främst för hemmafrun som fick förkroppsliga och symbolisera mannens ekonomiska framgångar (ibid.).

Kroppens form och utseende var då liksom idag en viktig identitetsmarkör, genom att medvetet forma kroppen kan vi utmärka oss och berätta om vilka vi är. Till skillnad från det ideal som medeltidens kristna levde efter innebar det sena 1800-talets ideal att kroppen blev såväl mål som medel. Om den kroppsliga dieten tidigare varit en väg för att utveckla det andliga jaget blev kroppen nu även målet i sig. Dieten syftade till det kroppsliga snarare än till tanken eller själens välbefinnande. När dieten blev kroppslig snarare än religiös försvann också dess status som de privilegerades sysselsättning (ibid).

Om man vänder blicken mot den manliga respektive kvinnliga överviktiga kroppen kan man konstatera att det även här funnits betydelsefulla normativa skillnader. På reklamaffischer, annonser och andra massmediala bilder har kvinnors kroppar genomgått en stegrande estetisering medan den manliga förknippats med produktionssfären. Bilden av den manliga kroppen beskrev länge en kropp upptagen med sitt arbete. På reklamaffischen syntes han sällan som ett objekt tillgängligt för andras blickar vilket varit

och är regel snarare än undantag för den kvinnliga kroppen (Johansson 2000:71). Den feta manliga kroppen var knappast ett ideal men så länge den producerade kunde den accepteras.

I dagens senmoderna samhälle kan man emellertid se tendenser på att synen på den manliga respektive kvinnliga kroppen håller på att förenas i strävan efter den "hårda kroppen". Fetman har blivit ohållbar var den än befinner sig i samhället. Den gemensamma fienden är den mjuka, lösa och feta kroppen (Bordo 1995:191). Män och kvinnor står sida vid sida mot den feta kroppen som ofta framställs som ett fritt val. I medier och tv-program betonas inte sällan ansvaret för den egna kroppen oberoende av det genetiska bagaget. Det egna valet föder eget ansvar, följaktligen har den överviktiga kroppen såväl historiskt som idag associerats med olika moraliska och personliga brister som lathet, ovilja och brist på disciplin (Bordo 1995:192ff). Den fete kan bli smal om han eller hon bara har den rätta inställningen, misslyckas du, har du bara sig själv att skylla. Den som trots samhällets ideal inte stävar efter att gå ner i vikt eller är nöjd med sin övervikt blir till en provokation eftersom man inte spelar efter samhällets gemensamma spelregler om hur en kropp ska se ut (Bordo 1995:203). Spelregler, som även påverkar oss och utövar makt när vi befinner oss i det offentliga rummet.

Makten i rummet

Vad innebär det egentligen att röra sig i det offentliga, på platser där vi möter och diskuterar med andra människor, där vi betraktar och värderar varandra på gatan, på badplatsen, på bussen? De offentliga rummen kännetecknas av att de är just allmänna och tillgängliga. Människorna som befolkar platserna kan och har vitt skilda erfarenheter och bakgrund, vilket ger olika förutsättningar för hur man upplever och uppfattas av andra i detta rum (Listerborn 2007:53). Man kan naturligtvis tänka sig en mängd olika erfarenheter som påverkar oss i rummet som kön, etnicitet, ålder, sexualitet men även hur våra kroppar ser ut. Kroppen är socialt konstruerad, vissa kroppar är mer accepterade än andra vilket skapar maktförhållanden mellan olika typer av kroppar (Listerborn 2007:23).

Lika lite som kroppen är en neutral materialitet är rummet apolitiskt. Rummet som vi möter i våra städer är laddat med värderingar, det är skapat av människan för vissa syften. Arkitekturen och stadsplaneringens utformning vittnar om samhällets prioriteringar och berättar om för vem eller vilka detta skapats (Listerborn 2007:23). Geografer har visat på hur staden konstruerats efter en manlig norm och att det offentliga rummet utestänger kvinnor. Inte minst har man pekat på att många kvinnor upplever en risk av att utsättas för

våld i det offentliga rummet (Mcdowell 1999:148ff). En rädsla som betingas av hur rummet konstruerats, hur väl parker belysts eller möjligheten att åka kollektivt nattetid.

Stadens rum rymmer och utövar makt över de som befinner sig på dessa platser. Makten verkar inte bara i den stora skalan, hur staden planerats utan även i den minsta, i föremålen vi möter och använder varje dag. I dessa föremål finns föreställningar om vem eller vilka som får ta plats i det offentliga rummet (Nilsson 2007:31). Materialiteten påverkar oss och våra kroppar i allt från biofåtöljens bredd till hur synliga platser som torg utformats. Bruno Latour menar att vår uppfattning av hur makten utövas varit alltför fokuserad på mänskliga aktörers relationer, även tingen, artefakterna måste räknas in i den kedja som gör makten (Latour 1998:41-56). I de intervjuer jag genomförde till uppsatsen var det tydligt att materialiteten hindrade eller begränsade de överviktiga i vardagen, på buss, bio och flyg rymmer stolarna en föreställning om hur en normal kropp ska se ut.

Hur våra kroppar får vara och se ut i offentligheten tar sig emellertid inte alltid lika konkreta uttryck som exemplet med biofåtöljen visar på. Föreställningen om offentliga platser som gator och torg, skapas och reproduceras även genom våra handlingar, tankar och berättelser i rummet. Genom att vistas i offentligheten lär vi oss gatans beteende, dess koreografi, vad man kan och inte kan göra men även hur man får se ut och inte får se ut. Dessa föreställningar kommer till uttryck i de "inbäddningar" som finns inskrivna i det offentliga rummet (Högdahl 2003:46ff). "Inbäddningar" som förhandlats fram mellan olika aktörer i rummet och som berättar om hur något *är* på platsen. Makten blir enligt Högdahls perspektiv å ena sidan dynamisk, vi kan förhandla oss till en annan förförståelse av hur något är i det offentliga, å andra sidan kan denna förhandling med tiden stelna till tvingande diskurs som formar vårt sätt att vara i rummet. Hur kroppen får se ut skulle kunna vara en av dessa inbäddningar som finns nedlagt i offentligheten (ibid). För vad händer egentligen med den överviktiga kroppen när vi lämnar det privata och rör oss i det offentliga rummet?

Smutsiga kroppar

När man är hemma så är man ju privat eller man är med dom som känner en [...] dom vet ju vem jag är och jag vet vem dom är, så då är man ju mer avslappnad, man behöver inte bry sig vad andra säger, tänker och tycker på samma sätt. Det måste jag ju tänka på om jag är ute på stan, då har jag ändå det i bakhuvudet, är det nån som glor på mig nu eller tittar och sådär. (Intervju 1, s 8)

Hur skiljer sig vårt beteende åt, beroende på om vi är i vårt hem eller rör oss i offentliga rum? De flesta av oss har nog en uppfattning om att vi får och kan vara som vi är när vi befinner oss i det privata rummet. Övergången från ett offentligt rum till ett privat får ofta rituella förtecken. sminket tvättas av, den strama kostymen eller dräkten ersätts av mjuka och bekväma kläder. Riter som vittnar om att fasaden gentemot andra människor monteras ner, vi lämnar offentlighetens synlighet och kliver in i den privata osynligheten (Jmf Ehn&Löfgren 2001:26).

Att röra sig i det offentliga som överviktig är att vara synlig. Som Bengt påpekade är det svårt att "transa" sin vikt (Intervju 2, s 12). Den stora kroppen kan inte döljas på samma sätt som man kan dölja sexualitet eller ålder. Övervikten finns där som ett obestridligt faktum och förutsättning som man måste förhålla sig till. Därmed inte sagt att den överviktiga kroppen alltid är lika synlig. Årstidernas växlingar tycks ändå på olika sätt ge möjlighet att "transa" vikten, under vintern kan kroppen döljas under bylsiga dunjackor medan sommarens strandliv gör övervikten påtaglig och synlig. Exponeringen av hud gör stranden till en laddad plats där vi bedömer varandras kroppsliga skavanker och misslyckanden vilket Bengt fått erfara:

Det är många som går så långt att de anklagar oss för att vara nån sanitär olägenhet och att vi inte ska visa våra kroppar överhuvudtaget eftersom andra kan ta illa upp. Ett gäng i Norrköping åkte ut till den kommunala badplatsen och tog för sig och det blev.....när man kommer många på en gång blir det markant [...] då kan det bli rena kaoset. (Intervju 2, s 9)

Bengts erfarenhet av att vistas på offentliga platser som badplatsen visar på hur den överviktiga kroppen provocerar bara genom att vara synlig, att befinna sig på stranden tillsammans med andra normala kroppar. Genom att visa upp sig på ett sådant påtagligt sätt i offentliga sammanhang blir den överviktiga kroppen en kulturellt gångbar kropp,

vilket samhället inte kan acceptera (jmf Bordo 1995:202f)

Ur ett strukturalistiskt perspektiv kan man hävda att den synliga, överviktiga kroppen på den offentliga platsen är en kulturell anomali (Ehn&Löfgren 2001:57). Den är en privat kropp som befinner sig i det offentliga samtidigt som den beter sig på ett opassande och provocerande sätt. Den är synlig där den borde göra sig osynlig. Den överviktiga kroppen konstrueras, med antropologen Mary Douglas begrepp, som *smuts* i det offentliga rummet. Douglas har i sina studier om orenhet visat på hur smuts inte enbart rymmer en hygienisk dimension utan även en symbolisk. I den västerländska kulturen har det hygieniska eller kliniska föreställningen om smuts dominerat, smuts har förknippats med bakterier. Att vi i den västerländska kulturen tvättar händerna innan måltiden har förklarats med hygien medan samma ritual i "primitiva" kulturer fått religiösa eller symboliska förklaringar. Douglas menar på att denna dikotomi mellan primitivt/symboliskt och västerländskt/hygieniskt är missvisande. Även den västerländska kulturens föreställning om smuts har symboliska uttryck (Douglas 2004:47ff):

Om vi kunde avlägsna det patogena och det hygieniska från våra föreställningar om smuts, så skulle vi få kvar den gamla definitionen av smuts såsom olämplig materia (matter out of place).[...] Smuts blir då aldrig en unik, isolerad företeelse. Där smuts finns, där finns också en ordning. Smuts utgör biprodukten i ett systematiskt ordnande och klassificerande av materia, i den mån som ordnandet inrymmer ett kasserande av olämpliga inslag (Douglas 2004:55f).

I det västerländska samhällets snäva kroppsideal klassificeras den feta kroppen som en privat kropp medan de offentliga platserna befolkas av de normala, önskvärda kropparna (Nilsson 2007:25). Den överviktiga kroppen i offentligheten kan beskrivas som "matter out of place", en kropp som befinner sig på fel plats och som inte får vara synlig. Därmed kan den heller inte delta i framträdelserummets förhandling om hur en kropp får vara i detta rum. Det kroppsliga tycks med andra ord inte vara något oproblematiskt som bara finns till för att uträtta våra naturliga behov eller förverkliga våra idéer. På vilket sätt påverkar det kroppsliga våra tankar, vad vi kan göra och vilka platser vi kan röra oss på?

Mellan fyra säkra väggar?

Många låser bokstavligen in sig....blir sjukpensionärer, kommer aldrig ut i arbetslivet, dom sitter hemma i misär. På grund av samhällets attityd, går inte och handlar kläder, öppnar ytterdörren med ett lakan omkring sig. (Intervju 2, s 10)

I mötet med mina informanter återkom ofta berättelsen om överviktiga personer som stannade hemma av rädsla för att utsättas för kommentarer och blickar. Även om de inte själva hade några sådana erfarenheter så kunde de berätta om vänner och bekanta som organiserade vardagen efter samhällets attityd till deras kroppar. Det sätt, på vilket de begränsade sig till hemmet påminner om geografen Robyn Longhursts arbeten om den gravida kroppen i det offentliga rummet. Longhurst visar på hur kvinnor under sin graviditet drar sig undan från det offentliga livet eftersom deras kroppar konstrueras som okontrollerade, tjocka och fula. Föreställningen om det offentliga rummet som kontrollerat och manligt gör att kvinnorna hellre stannar hemma än riskerar att den gravida kroppen, som utsöndrar kroppsvätskor, utmanar den offentliga miljön. Eftersom de inte längre kan spela den roll som det offentliga rummet tilldelat dem, nämligen rollen som sexig, vacker kropp, begränsar de sig till det privata under graviditeten (Longhurst 2001:33-65). Med utgångspunkt i kroppen skapas en ny social geografi. Hemmet blir den trygga borgen där vi får vara som vi är, skyddade från samhällets kroppsliga normer och ideal.

I verkligheten visar sig det vara en något förenklad bild. Gränsen mellan det privata och offentliga är inte lika absolut som den rumsliga avgränsningen låter oss tro. Offentlighetens synlighet kan tränga sig på och göra sig påmind även inom hemmets säkra väggar. Oskar, som är engagerad i Överviktigas riksförbund berättar om hur utskicket av föreningens tidning brukar gå till:

...vi har en tidning som heter Rondör och på den står det att den skickas ut av Överviktigas riksförbund. Innan har vi satt klisterlappar bakpå med namn å adress men det var nån som inte ville att det skulle stå, så nu måste vi ha ett vitt A4 kuvert som döljer framsidan där adresserna står, bara för att folk vill inte skylta med att dom prenumerar på den. (Intervju 1, s 3)

Att få sitt namn på en tidning från överviktigas riksförbund kan vara minst lika stigmatiserande som att gå över torget och uppleva hur andra människor betraktar och

värderar ens kropp. Prenumerationen blir ett sätt att stiga ut i offentligheten, även om den är begränsad sådan, och kategorisera den egna kroppen som överviktig. Samtidigt blir den en kropp som inte betar sig efter offentlighetens regler eftersom den gör sig synlig. För att få plats i denna offentlighet måste den anpassas och självdisciplineras (jmf Beronius 1987:64). Men det är inte en disciplinering som samhället kräver utan snarare något som utövas indirekt. Subjektet anpassar sig efter diskursen och erkänner sig själv som en osynlig kropp. Precis som Mamma i filmen *Whats eating Gilbert Grape?* lär man sig samhällets spelregler, dess stigmatisering av fetman och gör den till sina egen.

Förväntningarna på att den överviktiga kroppen ska vara osynlig tar sig även uttryck i de arrangemang som Överviktigas riksförbund anordnar för att överviktiga ska få möjlighet att motionera. Oskar berättar vidare:

Jag går på vattengymna men det är ju arrangerat av ÖR (Överviktigas riksförbund), så vi har sagt att man behöver inte vara överviktig för att gå dit men man ska tåla att se överviktiga, man ska inte behöva spy när man ser dom. (min anm.) (Intervju 1, s 6)

Föreställningen om den överviktiga kroppen i offentligheten tycks rymma en förväntning om att denna kropp är i behov av att regleras eller skyddas från andra normala kroppar. Visst är andra människor välkomna på ÖR:s vattengymna men bara efter att man försäkrat dem om att de andra deltagarna kommer att vara överviktiga. På så sätt förstärks bilden av övervikt och fetma som något isolerat, en kropp satt på undantag som inte får ta plats på den gemensamma offentliga arenan.

Osynliggörandet eller isoleringen som flera av de intervjuade riktade mot sina kroppar, innebar på olika sätt en begränsning i vardagen. Men det är samtidigt en aspekt som inte ska överdrivas, vi anpassar oss alla i någon mån till situationer där vi känner oss mer bekväma. Anpassning behöver inte nödvändigtvis uppfattas som problematiskt utan även som något positivt. De separata gympapass som Överviktigas riksförbund anordnar upplevdes av många informanter som en möjlighet att få motionera i en trygg miljö utan risk för att utsättas för blickar och nedsättande kommentarer. Majvor berättar:

...möjligheten att få vara i en grupp där alla är tjocka så man inte känner sig annorlunda. Att gå ut ur en dusch eller en omklädningsrum utan att det står ett gäng smalisar som väntar och kommenterar. Och jag har ju sett en del som börja på simningen som har liksom tittat, "Ja e det några andra här", Men innan vi har kommit

upp så har det kanske kommit ett annat gäng som ska in till nån simklubb. Och då har jag sagt till vaktmästaren, släpp inte in dom förrän vi är uppe och vi vill ha eget omklädningsrum. Ibland har det funkat och ibland har det inte funkat. Men man kan nog inte förstå att man känner sig utsatt om man inte själv har vart där. (Intervju 3, s 5)

Normalisering av den offentliga fetman

Överviktig är lika med olycklig

Vi lever idag i en kultur som värdesätter den smala och hårda kroppen (Bordo 1995:191) Med denna kropp förknippar vi positiva egenskaper, den är snygg och hälsosam medan den överviktiga på motsvarande sätt blir samhällets oattraktiva, lata och ohälsosamma kropp. Samhället och kulturen formar inte bara övervikten som en medicinsk kropp utan även som en kulturell, en kropp som förses med särskilda egenskaper och känslolägen. I *Unbearable weight* beskriver Susan Bordo hur den överviktiga personen i det västerländska samhället aldrig kan vara en lycklig person. I olika amerikanska talkshows är kopplingen mellan den vackra, smala kroppen och den glada, lyckliga personen ett återkommande inslag. Den som påstår sig vara "lyckligt fet" blir inte bara en provokation mot den medicinska diskursen utan även mot den kulturella och estetiska. Oviljan att acceptera dessa kroppar bottnar enligt Bordo i att man inte strävar efter det kroppsideal som samhället gemensamt bestämt som det normala. Det minsta man skulle kunna begära, är en önskan om att vilja vara smal. Vi andra kämpar på gym och med dieter för att förverkliga modellens formstöpta ideal medan den lyckligt fete helt struntar i dessa normer. Den överviktiga kroppen blir något som vi andra i samhället måste sätta på plats, det är en kropp som måste "förödmjukas" och "motverkas" (Bordo 1995:203). När vi i samhället tar ifrån den överviktiga personens möjlighet att vara lycklig i sin kropp normaliserar vi den. Den blir en omöjlig kropp, en kropp som för den egna identitetens skull måste stötas bort.

I detta kapitel kommer jag att diskutera hur överviktiga kroppar normaliseras i det offentliga rummet. Hur kan mötet med andra människor i det offentliga tolkas som ett sätt att normalisera övervikten och hur formar materialiteten i form av t ex stolar vilka kroppar som får ta plats?

Att synas eller inte synas

Hur får man den överviktiga kroppen att bli smal? En stor del av denna kroppsliga normaliseringen äger rum i offentligheten, genom reklamaffischer, tv-program, filmer, tidningar matas vi med hur vi borde se ut för att verkligen må bra. Den överviktiga kroppen framställs som olycklig, osexig, okvinnlig eller som sjuklig och handikappad (Bordo 1995: 203), (jmf Braziel Evans & Lebesco 2001:3). Denna normalisering kan vara mer eller

mindre påtaglig, reklamaffischens smala modell är ett tydligt kroppsligt rättesnöre medan blickarna mellan människor i det offentliga rummet kan vara ett subtilare sätt att normalisera en oönskad kropp.

Under fältarbetet har det varit påtagligt vilken betydelse blickar i det offentliga rummet kan få. Under de fyra intervjuer jag genomfört har alla kunnat berätta om upplevelser av att få blickar p.g.a. sin övervikt. Några har erfarenheter av att folk har stått och pekat eller att dom pratar med ögonen sinsemellan. I vissa situationer upplevdes blickarna som mer påträngande än i andra, framförallt gällde det när man befann sig på stranden eller badhuset. Risken för att bli utstirrad är något man fått lära sig att leva med om man vill röra sig i det offentliga rummet. Blickarna upplevdes av några som mer besvärande än andra, samtidigt som de var en del av vardagen. De utgjorde för informanterna oftast inget större hinder även om det hela tiden fanns i bakhuvudet. Å andra sidan kan erfarenheten av att ständigt vara i andras blickfång föda egna fördomar om att andra människor föraktar och ser ner på den överviktiga kroppen. Sara berättar:

*Det är nog egentligen inte så många som tittar men man upplever det så själv. Man skapar sig en egen liten värld [...] men sen så vet man inte vad folk tänker egentligen, för där kan stå världens snyggaste kille som man tycker är riktigt, riktigt snygg och så (tror man): "va fan glör han på". Han glör säkert bara för att man är överviktig medan han egentligen kanske tänker: ja men hon hade fina ögon eller fan vad snygga skor. [...] Man skapar sig nog en liten värld av fördomar själv..tror jag.
(Intervju 4, s. 8)*

Vad betyder en blick egentligen? Att titta på någon länge och intensivt kan som Sara beskriver, i den ena situationen uppfattas som komplimang likväl som det kan vara hånfullt och föraktande i en annan. Just osäkerheten över blickens betydelse kan vara ett sätt att utöva makt och normalisera den överviktiga kroppen. Makten utövas inte nödvändigtvis genom den aktiva, värderande blicken på den överviktiga kroppen i rummet utan även genom möjligheten av denna blick (Foucault 2001:234f). Bara medvetenheten om att de värderande blickarna kan riktas mot den överviktiga kroppen är tillräcklig för att man ska göra sig osynlig i offentligheten eller som Sara, känna sig osäker över vad killen egentligen menar.

Desto mer tydliga var de kommentarer och viskningar som informanterna kunde mötas av. Ofta kunde dessa kommentarer komma från barns nyfikenhet vilket gjorde de mindre besvärande. Barnens uppriktighet och nyfikenhet gav en möjlighet att förklara vad fetma är

för något och hur man hade blivit överviktig. I samtalet med barnen kunde fetman bli synlig medan vuxnas rädsla för att prata om någons kropp gjorde den osynlig. Oskar berättar om hur föräldrar brukar reagera när deras barn kommenterar hans kropp:

Ibland när man åker buss så hör man nån unge som säger att: "han där som sitter där, han e tjock" ..I regel brukar då mamman säga: "schhh!, säg inte så!". Men en gång träffade jag en mamma som jag tackade efteråt. Det var en unge som sa "han e tjock", mamman förklara då för pojken, han var väl en 3-4 år, att det kan bero på olika saker, att man ätit för mycket, på sjukdomar och så vidare. (Intervju 1, s 9)

På samma sätt som menande blickar används för att göra fetman till en oacceptabel kropp konstruerar även bristen på kommentarer, den överviktiga kroppen som något avvikande och onormalt. Genom att vända bort blicken när man möter överviktiga personer på trottoaren eller som i Oskars berättelse, att fetman inte får verbaliseras eller förklaras i offentligheten, skrivs övervikten in i en diskurs om osynlighet. Barnen som ännu inte skolats in i samhällets förhållningssätt till fetman blir ofta de som får avslöja kejsarens nya kläder. Normaliseringen mot den överviktiga kroppen pendlar mellan att göra den synlig och osynlig. Synlig genom hånfulla blickar och osynlig genom att den sällan verbaliseras.

Trånga stolar

De kommentarer och blickar som informanterna bemöttes av kunde man alltid strunta i eller som jag kommer beskriva längre ner, bemöta på olika sätt. Blicken mot deras kroppar påminde i och för sig om hur deras kroppar skulle se ut för att bli accepterade men de hindrade dem inte i vardagen.

Samhällets föreställningar om hur våra kroppar ska se ut, har å andra sidan en tendens att skriva in sig i materialiteten. Majvor berättar:

Likadant så flyger jag inte i nån nämnvärd utsträckning längre, därför att det är så trångt. Jag vill inte gärna sitta med nån som jag inte känner, jag fordrar lite mer bredd på stolen för att känna, här är min integritet [...] Jag fick en skräckresa, det var tre år sedan jag flög nu, då kom det en karl som var ännu större än mig. Och han fällde stolen så jag satt som ett skruvstöd i fyra och en halv timme innan vi skulle landa. Och trots att vi sa till honom: "Jag får inte plats". Så sa han: "Nej men det får ju inte jag heller va". (Intervju 3, s 4-5)

De artefakter som skapas i samhället är normerande, de är utformade för en viss sorts kropp som får utgöra den normala, antingen det är den mest önskvärda eller den kropp som majoriteten uppvisar (Nilsson 2007:31). Materialitet i form av flygplans- och biofåtöljer kan man inte, till skillnad från t.ex. blickar, ignorera utan stolarnas utformning hindrar rent fysiskt, överviktiga kroppar att ta plats. Oskar berättar t.ex. om hur han alltid kollar stolarna innan han bestämmer sig för vilken restaurang han ska gå på:

Man kollar ju först, har dom vanliga stolar eller har dom karmstolar som är extra trånga. Och är det då något ställe man skulle gå till men som har fel sorts stolar så går man kanske inte dit, utan nån annanstans. Men det är återigen att man väljer bort vissa grejer, inte försakar ska jag inte säga men man väljer att göra saker på annat sätt än vad man kanske hade gjort annars. (Intervju 1, s 6)

Det är svårt att förhandla med en stols utformning, är den för trång så finns det inte så mycket man kan göra. Stolens materialitet utövar makt över kroppen i det offentliga rummet. Men makten som kommer till uttryck i materialiteten kan inte ensamt förklara hur makten över kroppen utövas. För att förstå hur det går till måste vi undersöka hur den översätts mellan olika aktörer (Latour 1998:41-56). Makten översätts mellan föreställningen om hur en kropp ska se ut till hur stolen ska se ut men även mellan stolens utformning och den kropp som är tänkt att sitta i stolen. Den makt som materialiteten utövar är inte alltid den som subjektet agerar efter. Den trånga stolen kan för den överviktiga kroppen vara en begränsning samtidigt som man alltid tycks hitta möjligheter att komma runt den normerande materialiteten. Inför den trånga flygplansstolen kunde man, motvilligt, betala extra och åka business class eller ta tåget där det fanns mer plats. Likadant kan det vara svårt att få plats med den överviktiga kroppen i biosalongens fåtöljer, vilket man löste genom att sitta på platser utmed korridoren, där det fanns mer utrymme på ena sidan eller längst fram där man inte hade någon framför sig. Så som Oskar beskrev det försakade man inget. Att undvika resor, bio och restaurangbesök p.g.a. utrymmesbristen var aldrig ett alternativ, utan man kompromissade och anpassade sig efter den rådande situationen.

Revolverande kroppar

Assimilation eller liberation

Med tanke på de olika diskurser som omger den överviktiga kroppen kan man ställa frågan om man överhuvudtaget kan vara överviktig i dagens västerländska samhälle. Alltsedan det tidiga 1900-talet, när fetman förlorade sin status som symbolisk markör för framgång och rikedom har den överviktiga kroppen konstruerats som något oattraktivt (Evans Braziel & Lebesco 2001:2ff). Dessutom har den medicinska diskursen problematiserat fetmans ohälsosamma konsekvenser och i allt väsentligt stämplat den överviktiga kroppen som sjuklig och farlig. Fetma är numera en sjukdom och därtill en kronisk sådan. Den överviktiga kroppen har blivit en omöjlig kropp samtidigt som den är den enda möjliga. Studier har visat att 98 % av de som bantar återfår sin ursprungsvikt inom de närmaste fem åren (Lebesco 2004:34). Som överviktig är man fast i en omöjlig kropp, där samhällets diskurser begränsar möjligheterna för subjektet att skapa en identitet som bygger på denna kropp. Kathleen Lebesco menar på att synen på fetman idag kan beskrivas som *revolting*, ett begrepp som bär på dubbla betydelser. *Revolting* kan å ena sidan beskriva något som är motbjudande och äckligt men även något upproriskt eller revolterande (2004:1). Denna senare politiska betydelse av ordet använder Lebesco när hon undersöker hur överviktiga idag försöker skapa en möjlig överviktig kropp och identitet, trots samhällets förtryckande diskurser. På vilket sätt revolterar överviktiga idag mot den stigmatiserande identitet som samhället tillskriver dem?

Viljan till att skapa en möjlig identitet i den överviktiga kroppen kan beskrivas utifrån två olika positioner: assimilation och liberation. Den assimilerande personen eller organisationen arbetar för att: "*secure tolerance for fat rights and experiences and tries to raise consciousness about fat oppression but still perceives of fat as a problem*" (Lebesco 2004:42). D.v.s. en position som verkar för överviktigas rätt att få vara överviktig utan att diskrimineras eller utsättas för kommentarer samtidigt som problemet med fetman förläggs till den enskilda kroppen snarare än till samhällets attityd till fetma. En liberationist å andra sidan: "*celebrates fatness and tries to secure for the fat a positively valued experience of difference from the norm --*" (ibid.). Liberationisten ser alltså ett egenvärde i att vara överviktig, en position som skiljer ut han eller hon från normalitetens gråskala. I motsats till assimilationisten ligger problemet med fetman i hur samhället konstruerar denna kropp, en kropp som bär på såväl medicinska som estetiska defekter.

De personer jag intervjuat till det här arbetet har haft en position som måste beskrivas som assimilationistisk. De har betraktat fetman som en kropp bland alla andra samtidigt som de definierat fetman som ett problem, en kronisk sjukdom som måste tåmjäs med motion eller kirurgi. Å andra sidan har flera av dem kunnat berätta om situationer där de inte strävat efter att passa in utan på olika sätt bejakat den överviktiga kroppen eller på olika sätt framhävt övervikten.

I de närmaste avsnitten kommer jag att ta upp de olika taktiker informanterna använde sig av och hur dessa kan tolkas som ett sätt att förhandla om hur kroppen ska se ut i det offentliga rummet. Taktiker som antingen syftar till att göra den överviktiga kroppen acceptabel, till en kropp bland andra kroppar eller till att upphöja den som ett värde i sig. Fokus ligger här på deras berättelser, på hur de i vardagen förhåller sig till kommentarer och blickar i det offentliga rummet.

Med språket som verktyg

Enligt den poststrukturalistiska teoribildningen skapar språket vår verklighet. Språket finns inte bara där som en enkel spegling av verkligheten utan vi skapar kontinuerligt verkligheten genom språket. Språket är på samma gång vår boja och dess nyckel (Jorgensen&Phillips 2000:15). Vi som subjekt kan välja att reproducera den rådande diskursen: "discourse becomes oppressive when it requires that the speaking subject, in order to speak, participate in the very terms of that oppression – that is, take for granted the speaking subjects own impossibility or unintelligibility" (Butler citerad i Lebesco 2004:3). Diskursen om fetman reproduceras med andra ord när subjektet erkänner sin kropp såsom en oattraktiv, sjuklig kropp som inte ska synas.

Men språket kan dessutom användas till att förändra samma maktförhållanden, när verkligheten hela tiden skapas genom språket öppnas möjligheten att definiera den överviktiga kroppen som en möjlig kropp, med ett värde i sig. För de överviktiga personer jag träffade och intervjuade var språket ett viktigt verktyg när man befann sig i offentliga rum. Kommentarer om den egna kroppen fick inte stå oemotsagda utan bemöttes, man hävdade sin rätt att få vara som man är, var man än befann sig. Sara berättar om när hon var ute på krogen en helg och råkade stöta till en kille i baren:

- Fy fan!

Och så vänder jag mig om och frågar - Va e det?

Han bara: - Du välte ut min drink.

- *Jamen förlåt.*

- *Skulle du kunna vara lite mindre överviktig eller fet. Han sa nånting sånt. Och då blev jag personligen förbannad, [...] han har inte rätt att säga så oavsett om du är smal eller inte. Så det är skitsamma hur fet eller överviktig du är, ingen har rätt att säga så till dig som person . Och jag blev ju förbannad och gick i närfajt med honom:*

- *Vad fan e det du påstår, jag har rätt att vara vad fan jag vill. Jag har rätt att vara hur överviktig jag vill. (Intervju 4, s 4)*

Genom att hävda att hon får vara hur överviktig hon vill, utmanar Sara föreställningen om att man som överviktig ska känna skuld och skam för sin kropp. Med hjälp av språket kan hon tala sig ur den stigmatiserande position som samhället lägger på hennes kropp vilken innebär att man visst får vara överviktig men att man samtidigt måste erkänna fetman som ett problem. En kropp som inte bara gör dig sjuk utan även olycklig och oattraktiv (Bordo 1995:203). Att hävda sin rätt att vara hur överviktig man vill, blir ett sätt att skapa en identitet där samhällets diskurser inte tillåter någon identitet. Saras konfrontation och bemötande av kommentarer om den egna kroppen kan ses som en del i en förhandling om vilken typ av kropp som får vara i det offentliga rummet.

Den avdramatiserande humorn

Konfrontationen är ett av de verktyg man använder för att göra övervikten till en acceptabel och möjlig kropp i offentliga sammanhang. Samtidigt är det ett sätt som ofta kan leda till obehagliga situationer, stämningen kan bli aggressiv och smockan hänger i luften. Flera informanter kunde dock berätta om betydligt mjukare sätt att förhandla om fördomar och kommentarer de mötte i vardagen. Oskar som jobbar som trädgårdsingenjör på en förskola berättar att han brukar skämta med barnen apropå hans övervikt:

Jaa jag brukar säga, jag ätit för mycket mat och för lite grönsaker, att jag har druckit för mycket öl och så vidare. (Intervju 1, s 10)

Att vara överviktig man innebär dessutom att man utvecklar kroppsformer som vanligtvis förknippas som kvinnliga. Bengt berättar:

Jag har varit fet sen jag var liten så jag har utvecklat bröst..det gör man om man är fet under en viss period av sin tillväxt.[---] Jag brukar skämta med barn ibland och

säga:

- Ja jag har bebis i magen.

- Näää, det kan inte pappor ha.

- Får du gå hem och fråga din mamma...

En lärare som jag hade i Stockholm, som sen blev anställd på mitt företag, kom ner till Malmö, klappade mig på magen, så sa han:

- Du har lagt på dig sen sist.

- Ja jag säger också till min fru, vi gör nog fel.. (Intervju 2, s 7-8)

I flera studier har etnologer visat på betydelsen av skämt och parodier i olika sociala situationer. Inte minst i verkstädernas värld hittar man många exempel på hur man använder humorn för att markera grupptillhörighet eller snoppa av beslut från kontorsfolket (Ehn&Löfgren 2001:74). Skämtet framstår i dessa sammanhang som den underordnade gruppens maktmedel och möjlighet att bjuda motstånd mot besluten uppifrån. För Bengt blir den manliga kroppen som uppvisar bröst och stor "gravid" mage en källa till humor och ett sätt att avdramatisera en laddad situation. Skämt och ironi utvecklas till en taktik i det offentliga rummet, med humorns hjälp kan man förekomma elaka kommentarer eller ta udden av dem. Genom att peka på våra förutfattade meningar om hur en manlig respektive kvinnlig kropp ska se ut, blottlägger Bengt även hur rangligt byggda våra fördomar är, hur en kropp i allmänhet ska och får se ut.

Rosa trikåer och tajta tröjor

Vilka kläder vi väljer att bära är ett av de sätt som vi alla använder för att styra hur vår kropp uppfattas av andra. De kan dölja delar av kroppen som vi har komplex för liksom de kan framhäva delar som vi upplever som vackra eller som vi är stolta över. Valet av kläder är en central taktik i förhandlingen om kroppen i det offentliga rummet. Klädernas färger och storlekar är inte enbart symboler om vår identitet utan de signalerar även hur synliga vi vill göra oss (Ehn&Löfgren 2001:82f). Den grälla tröjan bärs av en person som vill visa upp sig själv medan det svarta plagget inte skapar samma uppmärksamhet. Saras erfarenhet är att många överviktiga klär sig i svart:

Jag kan ärligt säga, det är nog inte ofta du ser en överviktig i skrikig rosa. Dom enda färgerna jag brukar ha på mig, är lite guld och lite turkos eller nån sån här ljus, ljus ljusgrön eller beiget men annars så är det ganska mycket svart man har när man är överviktig tycker jag. Svart döljer allt (skratt), det är inte många överviktiga man ser i

vitt. Första gången jag var riktigt vitklädd var på min student, då hade jag vita jeans, vit kavaj, vitt linne och där kände jag mig inte alls trygg.. (Intervju 4 s. 5)

De svarta kläderna smälter in kroppen i det samhället som är intolerant mot fetma. De döljer övervikten och ger ett intryck av att kroppen är slankare än den egentligen är. Men att bära svart innebär även att man skriver in kroppen i den diskurs om osynlighet och tystnad som präglar övervikten i offentligheten. Bärandet av svarta kläderna blir på så sätt mer assimilerande än Lebescos beskrivning av assimilation. Som överviktig kan man röra sig på offentliga platser med hjälp av de rätta kläderna men man gör det på den normala kroppens förutsättningar. De svarta kläderna tonar ner fetman och låter kroppen passera som en normal kropp. Eftersom den inte är synlig kan man heller inte bli medveten om dess existens och dess rätt att vara i offentligheten. På motsvarande sätt kan färgglada eller fula kläder vara en taktik för att göra sin kropp mer synlig. På platser där den överviktiga kroppen inte förväntas vara kan det medvetna klädvalet bli en protest mot hur man ska se ut i en viss miljö. Majvor berättar om att killarna på gymmet där hon tränar varje måndag nu börjat vänja sig vid hennes uppseendeväckande klädsel:

När jag går till gymmet så är där många unga killar som bygger muskler. Men där är jag i protest, jag tar mina fulaste gympabyxor och tröjor och tänker: här ska minsann inte vara nån rosa trikå. [...] Och jag är provocerade när jag kommer upp, jag känner att dom tittar och tänker säkert: "vad ska hon här va!" Men jag är rätt så stark i min kropp, jag lägger på bra med vikter. Då har jag sett att dom tittat lite förvånat när dom ser vad jag lyfter med mina ben. Dessutom har jag tagit på mig ett skitfult pannband där det står Las palmas eller nåt sånt och när jag börjar svettas.....jag ser inte klok ut (skratt). (Intervju 3 s.8)

För Majvor blir de fula kläderna ett sätt att protestera mot gymmets kroppsideal. Men även andra typer av plagg kan vara revolterande. Tajta och åtsittande kläder framhäver och gör den överviktiga kroppen synlig, Sara berättar om sin kusin som gärna använder tajtare kläder:

Hon har sagt att hon skiter i om någon tycker det är för tajt: "Det är så jag vill klä mig, då klär jag mig så." Så jag tror nog snarare att man klär sig mer i tajtare kläder när man är yngre. (Intervju 4 s 7)

Sara menar att sättet som man protesterar mot hur kroppen ska se ut är beroende av ålder. Om Majvor klär sig i fula kläder så klär sig kusinen i tajta. Sara själv däremot, tycker varken det är bekvämt eller snyggt med tajtare kläder:

Det är inte bekvämt och att jag inte tycker det är snyggt. Alltså om du är smal eller normalviktig så kan det vara snyggt med en tajt tröja men ju mer övervikt man får.... jag personligen tycker inte det är snyggt. Det är upp till varje individ men jag klär mig inte så utan jag kan ha tajta jeans så länge det inte hänger för mycket mage liksom eller jag kan ha ett linne som sitter tajt runt höften men lite småpösigt upp till.
(Intervju 4, s. 10)

Såväl Majvors klädval på gymmet som Saras kusins val av tajtare kläder kan tolkas som en liberationstisk positionering eller handling i det offentliga rummet. Genom att inte spela med i offentlighetens spelregler som definerar den överviktiga kroppen som osynlig utmanar de diskursen i detta rum. Kläder som gör kroppen synlig innebär ett bejakande av övervikten, en kropp som får vara som den är och som inte kompromissar med vilka kläder man kan bära. De revolterar mot förväntningarna på hur de borde visa upp, eller snarare inte visa upp sin kropp. Samtidigt har bådas val av kläder drag av assimilation. Kroppen görs i och för sig synlig genom kläderna men övervikten blir inte "a positively valued experience". Övervikten blir i sammanhanget en neutral snarare än positiv egenskap. För Saras kusin är det "skitsamma" om de tajta kläderna avslöjar en kraftig kropp medan det för Majvors del är först när hon visar sin styrka som hon vinner de andra styrketränarnas respekt. Man kan säga att det inte är övervikten i sig som synliggörs utan vad den kan prestera trots övervikten. På samma sätt kan den överviktiga kroppen uppfattas som snygg och attraktiv även om det inte är fetman som gör den vacker, utan istället hur man väljer att "förpacka" kroppen tex genom att inte använda för tajta kläder. Såväl hälsomässigt som estetiskt förblir fetman något oönskat, något man kan leva med men som helst av allt skulle försvinna.

Naturligtvis kan en överviktig kropp vara lika vacker som en smal eller normalviktig kropp. Men alla överviktiga och andra kroppsformer ska tänka på att förpacka sig på ett så bra estetiskt sätt som möjligt. Detta gäller kläder, hår, ev eventuell sminkning och så vidare (Intervju 3, s.11)

Sammanfattning

Får man som överviktig vara synlig i det offentliga rummet? För att besvara den frågan skulle man egentligen behöva undersöka många fler fält än jag gjort i den här uppsatsen. Vad finns det för föreställningar hos de andra normala kropparna, om överviktiga kroppar i offentliga rummet? Hur påverkar den mediala diskursen om fetma känslan av att man får vara och synas i detta sammanhang?

Utifrån det perspektivet jag använt mig av, d.v.s. några överviktigas erfarenheter och berättelser kan man konstatera att den överviktiga kroppen uppfattas som en kropp som ska vara osynlig och privat. I de sammanhang där den gör sig synlig t.ex. stranden, berättar informanterna om vilken provokation kroppen kan väcka. Följden blir att man värjer sig för det offentliga och allmänna rummet, man stannar hemma, anordnar separata vattengympapass eller kräver att de överviktigas tidning ska skickas i vita anonymiserade kuvert. Övervikten skulle med Mary Douglas begrepp kunna betecknas som smuts i det offentliga rummet. En kropp som inte bara befinner sig på fel plats utan även beter sig opassande, det gör sig synlig där den förväntas vara osynlig.

Föreställningen om att den överviktiga kroppen ska vara osynlig skapar maktförhållanden i det offentliga rummet. Genom blickar och kommentarer riktade mot övervikten normaliseras kroppen och skapar en bild av offentligheten där bara den smala kroppen får synas. På samma sätt kan rummets materialitet i form av t.ex. flygplansstolar vara ett sätt att utöva makt över den överviktiga kroppen. Offentlighetens materialitet är utformad för den normala kroppen, för några informanter blev stolens bredd en begränsning eller något som man fick anpassa sig efter.

Samtidigt stod inte informanterna maktlösa inför den makt som riktades mot deras kroppar. Genom att bemöta kommentarer, använda humor eller uppseendeväckande kläder förhandlade de om rätten att synas och vara i det offentliga rummet. Tajta eller "fula" kläder blev till en protest mot hur man skulle se ut och bete sig som överviktig. Precis som Jana Evans Braziel och Kathleen Lebesco skriver i *Bodies out of bounds* befann de sig "*in spaces between subjectivity and subjection*" (2001:8). De var medvetna om samhällets stigmatiserande bild av den överviktiga kroppen. En bild som de ibland internaliserade och gjorde till sin egen men lika ofta protesterade mot med hjälp av språket och klädval. Förhandlingen om det offentliga rummet stod mellan subjektets positiva respektive samhällets förtryckande bild av den överviktiga kroppen.

Avslutande reflexioner

Tanken med den här uppsatsen var från början inte att den skulle handla om överviktiga kroppar. Intresset var istället riktat på den plats jag bor på, Värnhem i de östra delarna av Malmö. Jag ville skriva om den förändring som Värnhem just ju genomgår, från att ha varit ett område med dåligt rykte med hög andel missbrukare och hemlösa till att idag bli ett modernt shoppingcentra med bio, restauranger och fitnesscenter. På vilket sätt skulle de hemlösas sociala liv, som till stor del utspelar sig i det offentliga rummet, påverkas av denna förändring? Under ett av alla dessa tillfällen när jag satt på Värnhems lokala kafé och undrade om jag skulle våga mig fram till människorna på torget och presentera mitt syfte, blev jag medveten om den kroppslighet som präglar hemlösheten. Det som gjorde att de inte riktigt passade in eller provocerade i torgets offentlighet handlade inte bara om det synliga missbruket utan även om den synliga kroppsligheten. Kroppen gjorde sig påmind genom att man gick vingligt, ibland kissade, bajsade och kräktes man på mer eller mindre avskilda platser, kläderna kunde ofta vara för små, så att magen hängde utanför byxorna. Missbrukarnas kroppssituation tycktes dra till sig minst lika mycket blickar som det faktum att de missbrukade. Samtidigt som dessa kroppsliga uttryck utmärkte dem som avvikande i rummet så kunde det kroppsliga tolkas som en revolt eller protest mot hur man borde bete sig. Kanske fanns det en medvetenhet mot hur en kropp ska vara i det offentliga rummet? Var den synliga magen i själva verket ett politiskt verktyg? Hur man än tolkade dessa kroppar var det uppenbart att våra och andras kroppsliga situationer påverkar oss när vi befinner oss i offentliga sammanhang.

När jag nu i denna uppsats fått undersöka vad det innebär att vistas i det offentliga med en överviktig kropp, har frågor väckts om betydelsen av andra kroppar och positioner. Hur förhandlar tex en hemlös kvinna om rätten att vara och synas på torget och gatan? Kroppsligt? Verbalt? Det har inte varit ämnet för den här uppsatsen men kanske för nästa...eller någon annans arbete.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt källmaterial

Arkivmaterial

Lund folklivsarkivet (LUF)

Intervjuer genomförda i fältarbete i november och december 2007.

Film

Whats eating Gilbert Grape?, 1993

Internet

Statens beredning för medicinsk utvärdering,

http://www.sbu.se/upload/Publikationer/Content0/1/fetma_2002/sammanfattning.pdf (20080110)

Överviktigas riksförbund, <http://www.overvikt.se> (20080105)

Litteratur

Beronius, Mats 1987: Vetandets spel – inledning till Foucaults kulturkritik. I: Bergryd, U (red.): *Den sociologiska fantasin. Teorier om samhället*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Bordo, Susan 1995: *Unbearable weight. Feminism, western culture and the body*. Berkeley: University of California Press.

Braziel Evans, Jana & Lebesco, Kathleen 2001: *Bodies out of bounds – fatness and transgression*. Los Angeles: University of California Press

Bursell, Barbro. 1993: Intervjuer som kunskapskälla. I: Silvé-Garnert, Eva (red.), *Muntliga möten - Om intervjuer i museernas samtidsdokumentation*. Stockholm: Nordiska Museet.

Douglas, Mary 2004: *Renhet och fara – En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora: Doxa.

Ehn, Billy & Klein, Barbro 1999: *Från erfarenhet till text – Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlsson.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2001: *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups.

Foucault, Michel 2001: *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv

Frykman, Jonas & Gilje, Nils (red.). 2003. *Being There. New perspectives on phenomenology and the analysis of culture*. Lund: Nordic Academic Press.

Högdahl, Elisabeth 2003: *Göra gata – om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden*.

- Hedemora: Gidlunds.
- Johansson, Thomas. 2000: *Det första könet? - Mansforskning som reflexivt projekt*. Lund: Studentlitteratur.
- Latour, Bruno 1998: *Artefaktens återkomst*. Stockholm: Neverius & Santérus.
- Lebesco, Kathleen 2004: *Revoltin bodies? - the struggle to redefine fat identity*. Boston: University of Massachusetts Press.
- Listerborn, Carina 2007: *Kroppen som situation – om kön, makt och rum*. Lund: Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi.
- Longhurst, Robyn 2001: *Bodies – Exploring fluid boundaries*. London: Routledge.
- Mcdowell, Linda 1999: *Gender, identity and place – Understanding feminist geographies*. Cambridge: Polity Press.
- Mosher, Jerry 2001: Setting free the bears: Refiguring fat men on television. I: Braziel, Jana Evans & Lebesco, Kathleen (red.), *Bodies out of bounds – fatness and transgression*. Los Angeles: University of California Press.
- Nilsson, Fredrik. 2007: Kan man vara kry fast man är "normal"? - en diskussion om övervikt och klass. I: Nilsson, Fredrik (red), *ETN 2007:3*.Lund: Etnologiska institutionen.
- Winther Jorgensen, Marianne & Phillips, Louise 2000: *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Öhlander, Magnus 1999: Utgångspunkter. I: Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.), *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.